

**Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або замовляйте за телефоном:
(0352) 51-97-97, (067) 350-18-70,
(066) 727-17-62**

Богдан ЛЕПКИЙ

Під тихий вечір

Повість-казка

Printed by Trident Press Limited 210–216 Dufferin Ave.,
Winnipeg, Man., Canada.

Ця маловідома повість класика української літератури
Богдана Лепкого розкриває і драму двох люблячих
людей, яким за суспільними «законами» не судилося
бути в парі, і проникнення в пануючі верстви
населення віянь нового часу. Сумовита історія має
казковий фінал. За щастя таки треба боротися!
Текст подано за сучасним правописом зі значним
збереженням лексичних, фразеологічних,
морфологічних особливостей, притаманних
мовленню письменника й характерних для
галицької говірки періоду написання твору.
Для широкого кола читачів.

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.*

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а,
м. Тернопіль, 46002, тел./факс (0352)52-06-07; 52-19-66; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

Збут: (0352) 43-00-46, (050) 338-45-20
Книга поштою: тел.: (0352) 51-97-97, (067) 350-18-70, (066) 727-17-62
mail@bohdan-books.com
тел.: (044) 296-89-56; (095) 808-32-79, nk-bogdan@ukr.net

Частина перша

I

Дивилася на осіннє листя.

Ніколи воно не є так розкішне, як тоді, коли боїться першого морозу. Ніби каже: — Дивіться, яке я гарне!

Спиніть зиму!

Веранда, на котрій сиділа, вповилася червоним виноградом. Він шелестів за подувом вітру, як шовкова сукня.

Ніби веранда вбралася на казковий баль.

Долом стелився муравник, обшитий вінками вербен і петуній.

За муравником корчі, а там мур. Здовж муру перешіптувалися білі берези і тулилися до себе молоді смеречки.

За муром — ліс.

З лісу летіли листки, як підстрілені птахи.

Один впав їй на коліна.

«Вже листки з грабів облітають. Осінь... А який гарний!»... пришпилила собі до грудей. «Мабуть, до лица мені... Осінь...»

Не чула, як заїхав повіз.

— Пан з Підбереззя, — сказав покойовий.

— Проси сюди, на веранду.

Заскрипів паркет, відчинилося кількоро дверей і на веранді появився здоровий, рослий, але вже добре сивавий мужчина.

Пішла йому назустріч і простягнула руку.

— Я гадала, що ви проходитеся понад морем, або сидите при рулеті, а ви знов у нашім, Богом забутім куті.

— Нашому братові, як не чує диму з рідного комина і не бачить своїх стіжків, і як не має на кого від самого ранку гукати, то... скучно. Мені вдома найкраще...

Старіюся.

— Таку то новину ви мені привезли? Гадала, що відмолодію, слухаючи ваших оповідань, а ви: старіюся...

— Що гадав, те й сказав. А що ж ви, пані?

— Я також старіюся.

— От і тюпав. Не знаю, що й казати.

— Найкраще не кажіть нічого. Обоє старіємося... Сідайте і дивіться. Правда, як тут тепер гарно? Куди гарніше ніж літом. Яке багатство красок! Особливо тут, де сонце пробивається крізь лісову глушу. Як там кожнісінький листок дрижить, ніби тішиться.

— Ніби згадує, як ще був зелений.

— А здовж муру така глибока тінь, аж фіолетна.

— Ніби старече задовілля.

— Лиш осика заєдно тремтить.

— Як людське серце, пані.

— А з липи листя паде й паде.

— Як нездійснені мрії.. Гарна, дійсно гарна осінь.

І краща тут, ніж над морем, і куди краща від літа і від весни. Весна зелена, дурненька, а осінь вдумлива, — вона вже пережила літо.

— Як ми.

— Як я, дорога пані!

— А якщо — ні?

— Не знаю.

І вони на хвилину замовкли. Вітер конче хотів обсіпати їх голови листками, та не міг. Листки відбивалися від даху над верандою і тихо лягали на стежку.

— А я все-таки люблю літо, — сказала вона.

— Літом наливається колос.

— І паленіють овочі.

— І рояться бджоли...

Замовкли.

— Особливо люблю, як по довгій погоді надтягає буря.

І така, знаєте, грізна, зловіща, з громами й блискавками.

Я така тоді неспокійна, так чогось жду.

— Нам судилося ждати, — промовив коротко й різко.

Глянула на нього і на його устах, отінених сивіючим вусом, побачила гіркий усміх.

Почув цей погляд і, притупуючи ногою, повторював:

— Ждати, ждати, ждати.

Сонце вибігло на лісову дорогу і засміялося всією силою своєї кольористичної фантазії.

— Як гарно! — сказала прижмурюючи очі.

— Ви горите ціла, мов в авреолі¹.

— Не дивіться на мене, лиш на красу природи.

— Дивлюся на красу.

— Бачите, як паленіють рожі? Вони ворухаться, дрижать, ніби дишуть, ніби хочуть розхилити уста і сказати: «як гарно!».

— А вербени як пахнуть!

— А тютюн!

¹ Авреолі — ореолі (тут і далі примітки редактора).

Нахилилися над поруччя і все щось нового й гарного відкривали в городі. Нараз їх голови стрінулися... Стрепенулися...

Сонце ще раз усміхнулося і сховалося поза пні дерев.

З лісу повіяв вечірній холодок.

— Пардон! — сказала, поправляючи волосся.

— Простіть! — промовив, кланяючися злегка.

Взяла до рук книжку і перегортала її. Він ходив по веранді.

Листя вже не мерехтіло, гасли розкішні барви квіток, та зате пахощі прямо одурманювали їх.

* * *

— Простіть, ласкава пані! — сказав, стаючи нагло перед нею... забув, що я не в себе.

— А невже ж ви в себе ходите так нервово?

— Ходжу не раз цілими годинами, як звір по клітці.

— То зле.

— Чому?

— Денервує.

— Кого?

— Вас.

— Мене денервує самота.

— Мене також...

— З того висновок...

— Мовчіть!... притулила палець до уст.

Тиша. Лиш вітер шелестів листками.

— Добре вам казати, пані, — мовчіть! Але як? Я не мумія, я живий чоловік. Набридне гукати на челядь і з економом балакати про штучні погної. Хочеться іншої розмови. Але з ким?.. А ви: «мовчіть»!

Тепер вона замовкла.

— Скажіть, будь ласка, з ким? — питався вдивляючись у її глибокі, сині очі.

— Сідайте! — відповіла й показала рукою на плетений фотель біля себе.

— Га, що ж! Спасибі і за це. — Сів.

— І, — заспокійтеся.

— Постараюся, ласкава пані. В моїм віці воно й не так то важко...

Повівав вечірній холод.

— Холодніє, — сказала, шукаючи якогось слова, щоб нав'язати обірвану розмову.

— Холодним вітром від надії уже повіяло. — Так, так.

— Деклямуйте далі.

— Я не деклямую, я лиш із серця говорю те, що колись сказав великий поет. Дивно, як слова великих поетів не старіються ніколи; усе старіється, а вони — ні.

— На те вони й великі, — відповіла, вриваючи розмову.

Нічліжани гнали коні на пашу. Узліссям блукала пісня:

*Ой горіху, горіху, та й горіхове зерно,
Любив я дівчину, не знаю, чи возьму,
Бо не знаю, чи ся верну.
Гей- ей!*

Це «гей!» відбивалося далеко луною, ніби воно не з грудей людських виходило, а з лісів і з очеретів, — ніби поля й очерети зітхали вічним смутком.

Над лісом викочувався місяць; не золотий, а срібний; зразу ріжок, а там і цілий серп. І, ніби зерно з-під серпа, сипалося із нього сяйво сріблисте.

— Знаєте, пані, що? — сказав нараз. — Коли б я вдруге прийшов на світ, і був молодим, то не хотів

би ні маєтків, ні слави, — пощо вони? — тільки хотів би я бути парубком здоровим і гнати коні на ніч, на пашу і піснею, такою, як оця, давати знак коханій дівчині з другого кінця, куди я їду.

— Щоб вибігла до вас, коли мати засне.

— А, так! Щоб вибігла до мене... ми вкупі б слухали те, що ніч нашіптує полям і лісам до вуха.

— Дивіть! Я не знала, що ви такий романтик! Знаєте, що я вам пораджу.

— Що?

— Не чекайте, аж коли вдруге прийдете на світ, бо можете довго чекати, лиш...

— Кінчіть те: — «лиш».

— Читали ви «Фавста»?

— Як же ні?

— Так покличете Мефіста, щоб вам знайшов яку Гретхен, їх багато на світі. Вони не переводяться ніколи... А може, вам... і Мефіста не треба... — додала жартівливо.

— Хочете бути злобною, ласкава пані, але воно вам не вдається. Я не шукаю Гретхен.

— Чому?

— Бо не хочу.

— Так не нарікайте.

— Я й не нарікаю. Я тільки балакаю з вами по щирості, як з доброю знайомою. З ким же мені й побалакати щиро, як не з вами?

— Дякую за довір'я.

— Вдячність по моїй стороні. Але, вертаючи до речі, то ви дуже добре знаєте, чому я не шукаю Гретхен.

— Я?

— Не лукавте! Дивіться, який гарний вечір. Може, останній цього року. Може, за кілька днів тут, де тепер цвітуть останні квіти, лежатиме білий, зимний сніг. Зачините двері від веранди, Антоні розпалить

огонь у коминку і ви, обтулені хусткою, будете вдивлятися в полумінь, згадуючи і літо, і осінь, і, може, може, навіть нашу нинішню розмову. Навіщо дурити себе? Чому не побалакати нам щиро?.. Я вам розкажу казку, не казку, а правду, себто повість, яку збираюся писати.

— Ви? Повість?

— Невже ж це така диковина? Хто нині повістей не пише? Поем не читають люди, бо тепер на повісті мода.

Так уявіть собі, що я довгими, зимовими вечорами не маю що робити і пишу повість. Вам, як добрій знайомій, як найближчій мені людині, — не перечте! — як найближчій мені людині, розкажую її зміст... Хочете послухати?

— Розкажіть. Я ціла перемінилася в слух.

— Але перше принесу вам шаль, щоб ви не замерзли, добре?

— Які ви уважні. Принесіть.

* * *

Приніс, закинув їй на плечі, сам сів у плетений фотель і став крутити цигарку.

— Дозвольте курити?

— Чому питаєтеся? Конвенанси! Розкажіть, бо я цікава.

— Зміст моєї повісти такий.

Він закурив цигарку і, пускаючи дим набік, через поруччя веранди, оповідав голосом спокійним, декуди навіть ніби жартівливим.

II

— Був раз студент, попович, пильний, талановитий, моральний.

Усміхнувся.

— Чого смієтеся? Невже ж це смішно, що він був моральний?

— Ні, не те. Лиш, бачите, я собі пригадав смішну сценку з життя цього хлопця. Було це так. Він нижчу гімназію кінчив у Бучачі, а до вищої привіз його батько в місто Б...

Треба було знайти станцію. Ви не знаєте, що воно таке.

Звичайно, якась удовиця, часто-густо по священнику, брала учеників на мешкання і на харч, пильнувала їх, щоб вчилися, обпирали і сама попри них якось перебивалася крізь життя; це й називалося — станція!

А були, знов, фактори, що раjali станції. З початком шкільного року стояли вони «на рогатках», і як надїде батько зі своїми синами-школярами, то вони й пристають: «Єгомосць! Я вам таку станцію дам для ваших синів, що їм буде як у рідної мами».

І до нашого героя причепився такий фактор, та й повів на станцію. Вийшла старенька їмость¹: «Пані, — каже, — я вам такого студента припровадив, що будете його до самої смерти пам'ятати. То хлопець з морелями. (Хотів сказати з мораліями, цебто моральний).

Тії морелі пригадав я собі тепер і сміюся... З морелями!

На тій станції мій герой і скінчив гімназію.

Як був у семій клясі, приїхав візитувати гімназію інспектор.

¹ Дружина священника.

На кінцевій конференції¹ сказав: «У вас, пане директоре, в семій клясі є один ученик, котрому я нині дав би свідоцтво зрілости, бо шкода, щоб ще один рік у вас сидів. Але не маю права».

Так і просидів мій, «моральний» ще рік у місті Б.

Мав п'ять лекцій по п'ять срібних, приготував п'ятьох товаришів до матури і п'ятого липня о годині п'ятій здав іспит зрілости з відзначенням.

Того вечора в міській касині сказав секретар Ради Повітової² до податкового поборця³, заповідаючи всім без адута⁴: «І хто б то був, пане добродію, подумав, що з такого дурного міста вийде такий мудрий хлопець».

А поборця, подумавши хвилину і заповідаючи в свою чергу «контра», відповів: «З нашого міста, «пане дзєяшку», виходили колись дуже мудрі люди, поети, біскупи, навіть міністри, воно що лиш з тої пори, як утворили Раду Повітову, нараз здурніло».

* * *

Провівши вакації на селі у батька-мами мій «моральний» вибрався на університет до Відня. Скоро вивчився по-німецьки і на природописнім відділі робив такі поступи, що на нього дивилися, як на будучого доцента.

— Мав сиві очі, високе чоло, русий вусик і голос подібний до звуків віолончелі. Правда? — перебила графиня.

— Так, пані, ви вгадали. Він навіть грав на віолончелі, але як ніхто не слухав.

¹ Нарада з учителями.

² Повітове земство.

³ Начальник державної каси в повіті.

⁴ Без козира.

— Гарний був.

Доктор поправився у кріслі.

— Щоб гарний — того не скажу. Симпатичний. Про красу не дбав, не старався подобатися людям.

— Але у жінок мав щастя.

— І того не вмію вам сказати. Знаю тільки, що інспектор був не від того, щоб женився з його сестрінкою.

— А він?

— Йому вона навіть подобалася. Але як запримітив, що інспектор має такі наміри, — відсунувся.

— Як то відсунувся?

— Це було так. Скінчивши філософію (прийшов просити о суплентуру¹) Тоді не було місць, прохачі відходили з нічим. Але його привітав інспектор дуже ввічливо і казав, що для нього місце має. Розговорився. Малював йому веселі образи будучности, як то він купить собі хату, розведе сад, город, пасіку і буде далі студіювати природу, — практично. Ожениться. Казав, що навіть дівчину має для нього. Натякнув яку. Мій герой догадався, що це інспекторова своячка. Пішов і більше не вернувся. Подання о посаду не вніс...

— Дивак! При чому тут дівчина? Що вона винна, що її дядько необережно забрався до діла?

— Ваша правда. Він був дивак. Мав хоробливу амбіцію.

Хотів усього добитися власною працею, без протекції, котру ненавидів. Може, він і зле зробив, а може, так і писане було в книзі життя, його і її... Дозвольте скрутити цигарку?

— Крутіть і куріть. Люблю як вечером мерехтить огник і снується димок. Це додає оповіданню життя.

— Бо воно мертво?!

¹ Перша посада гімназійного вчителя.

— Навпаки. Ваш герой мене дуже цікавить; я його ніби знаю... — казала всміхаючися графиня. — Але я все-таки стою на своїм, що цигарка оживить ваше оповідання. Знаєте, як воно гарно, як пастушки лишать огонь на стерні і як димок з нього снується. Я не поетка, не вмію сказати того, що чую, але чую. Оповідайте!

— Мій герой, — говорив доктор, струшуючи попіл з цигарки, — сказав собі: «буду лікарем». А щоб добути на студії гроші, став домашнім учителем в одного графа, — «гувернером», як тоді казали.

Зразу почував себе ніяково. До обіду сідали у фраках, розмови велися, як діялоги в театрі, треба було числитися з кожнісіньким словом. Хлопець, котрого вчив, була добра, але розвезена дитина, — одинак. В нього замолоду вмовляли, що він будучий дідич цілого, доволі великого маєтку, а це тяжко погодити з основами педагогіки, котра від ученика вимагає деякої покори супроти науки, а пошани супроти учителя. Хлопець знав, що «гувернерові» платять і що як він не схоче вчити, то наймуть другого. До того різниця обряду й національності, це теж не без значення. Не раз мій герой хотів кинути своє «добре місце», їхати до Відня, бідувати, але бути паном свого часу, бути вільним і неприниженим. Але тримав його великий, гарний став, у котрім він залюбки рився, розсліджуючи його фавну і флору, тримали його великі ліси, повні всяких дерев, корчів і тримала його...

— Хто, хто такий? — перепитала зацікавлена графиня.

— Вона... — відповів і ввірвав.

Пішов до передпокою і приніс попільничку.

Графиня притулилася до поруччя веранди і чула, що її серце починає голосніше бити. Ніби годинник лежав на столі перед нею і чикав. Значив хвилини, котрі минули в безвісті осіннього, тихого вечора.

— Чому не розкажете далі?

— Бо я гадав, що ви задрімали, й не хотів вас будити, ласкава пані.

— Гадаєте, що я вже така стара бабуся, що де лиш голову притулю, там і сплю.

— Ні, тільки знаю, що я не повістяр і не вмю оповідати цікаво. Моя повість скучна і не тяжко при ній заснути.

— Критику оставте другим, а самі кажіть, що за «вона» тримала вашого філософа в палаті графа і не пускала його до Відня.

— Граф'янка, старша й одинока сестра його ученика, їй тоді було літ яких 15. Зразу дивився на неї як на дитину.

Помічав її рухи, потопавав у синіх очах, повисав на всміхнених устах, любувався нею, як весняним ранком.

Як розказувала, які то квіти через ніч розцвілися, або як її кінь цукор з руки взяв поміж зуби, цукор з'їв, а руку висунув і облизав, то здавалося йому, що сонце ясніше світить, що дихати легше його грудям. З кожним днем більше прив'язувався до неї, хоч того й не помічав. Чекав обіду, щоб побачити її, будився з гадкою, що вона робить тепер? Боровся з серцем своїм, але знав, що воно побідить. Любив її...

На хвилину спинився і ніби надслухував, піднявши брови вгору, при чім очі його більшали, а чоло морщилося, як на воді хвилі.

— Причулося вам щось?

— Ніби хтось їхав і — став.

— Це спомини їхали до нас, мій пане, і спинилися на калиновому мості, — відповіла графиня. — Розка-зуйте!

* * *

— Перестав дивитися наї неї, як на дитину, й від-повідати, як відповідають дівчаткам. Став поводити-ся з нею, як з панночкою.

Вона це відчула і не вбігала до покою, в котрім він «робив лекцію» з братом, і не кидала на стіл сніп свіжоназриваного зілля, і не питалася, щебечучи, як пташка: «А що це, що це, що це»?

І, вертаючи з купелі, не розказувала, що риба пе-реплила попри її ногу і що не хотіла розбиратися, бо бузьки ходили по болоті. І вже не називала його: «пан Михайло», тільки «пан професор» і паленіла по самі вуха, як сам на сам стрінулася з ним у парку. Ах, яка вона тоді була гарна!

Перервав, сіркаючи сірник, бо цигарка чомусь йому гасла.

— Підждіть. Подзвоню, щоб Антоні подав вам трабуко¹.

— Дякую, ласкава пані. Я люблю кручені цигарки.

— Так вони вам усе чомусь гаснуть.

— Мабуть, повітря вогке.

— То ходім до покоїв.

— Якщо прикажете, пані.... — В його голосі чути було збентеження, котрого перше не помічалось.

— Я не приказую. Тут так гарно. Місяць посріблює нас, а тіні ніби підслухують, чи не говоримо що зло-го. Не розуміють, що «зло» вже геть поза нами.

— Його, мабуть, і не було ніколи. Було непоро-зуміння.

¹ Різновид сигар.

- Між нами?
- Ні, кругом нас.
- Добре кажете: кругом нас непорозуміння... Але скажіть, будь ласка, чому ті непорозуміння лягають між людьми, як колоди, а вони їх не вміють зіпхнути з дороги до щастя?
- Чому?.. Послухайте далі мого роману.
- Говоріть! Я ціла, як бачите, перемінилася в слух. Тільки не малюйте так гарно своєї героїні, бо я жінка і мені жінки не так-то дуже цікаві.
- Але я мужчина і мене жінки цікавлять, а зокрема та одна.
- Одна? — і глянула на нього прижмуреним оком. — Ну, говоріть!.. Гарно слухати про минуле.
- Якщо воно гарне.
- Над минулим мерехтить якесь особливе сяєво краси.
- Як над головою святої.
- Все, що погане, забувається, остається гарне і добре.
- У тих, що самі гарні й добрі.
- А в злих?
- Злі тямлять зло. Плекають в серці пімсту.
- Так гадаєте?
- Коли б не те, не було б стільки злого на світі, бо зі злого родиться зло.
- Що ж тоді нам робити?
- Забувати зло, а тямити про добре. Поборювати себе.
- Побіда над собою — найбільша з побід. Правда?
- Так, пані. Правда, — до котрої дійшли ми, стоптавши власне щастя.

Замовкли... Місяць сховався за хмару, але за хвилину знов виринув на небо; був як ілюстрація до пісні, котра лунала над ставом.

*І блідий місяць на ту пору
Із хмари де-де виглядав,
Неначе човен в синім морі,
То виринав, то потопав.*

— Гарно співають, — сказала зітхаючи вона.

А він питався:

— Хто це співає? Якісь інтелігентні голоси.

— Це товариство з приходства. Нині неділя. Син і доньки на вакаціях, приїхала молодь із сусідства, їздять човном.

Цей високий сопран — то старша донька декана, а цей низький бас — то учитель з прилученого. Правда, як гарно підходять їх голоси до себе? Але він, тільки учитель, а вона — деканівна. О, чуєте, як їх голоси, то наближаються, то розходяться, ніби виказують цілу якусь драму.

— Тиху драму.

— Тих тихих драм аж забагато в світі.

— І я теж знаю одну.

— Догадуюся... Та ви не заговорюйте. Знаємо вас!

Ви мистець в недоговорюванні, в балаканнію павзами тощо.

У вашій повісті, певно, будуть цілі низки точок. Уявляю собі.

— Коли ви собі уявляєте, то й розказувати не треба, бо в уяві все краще.

— Ох, які ж бо ви, — кажіть!

І він хоч-не-хоч став розказувати далі.

— Мій герой і нестямився, як минув рік. До нього привикли і він став привикати. Навіть господар дому, хоч великий пан, став відноситися до нього не як до гувернера, а ніби до якогось зубожілого свояка. Казав йому: «Пане Михайле». Вертаючи з вистави в столиці, привіз йому золоту цигарничку на спомин. Був це аристократ якоїсь окремої породи. Гордий на свій рід і маєток, але з пошаною до розуму і Божої іскри. Не раз говорив до сина: «в найкращім роді лучиться двох-трьох туманів, або «галаганів» і споганяють рід. Найбільший маєток стопиться, як сніг на сонці, а те, чого навчишся, те, що тобі провидіння дало, як надзвичайний дар, зостанеться тобі».

Мав гарну бібліотеку, передплачував багато часописів і читав наукові й літературні місячники. Не був ні картяр, ні гуляка, не любив ловів і над усе цинив свобідну, товариську розмову в гуртку недурних людей. Одним словом, «білий крук».

Намовляли його, щоб кандидував на посла. Не хотів. Казав, що політики не любить, бо це велике шахрайство. «Виберуть мене селяни, а я за те працюватиму на їх шкоду; не хочу, це нечесно. Хай їх заступають ті, що можуть боронити їх інтереси.

До селян відносився теж не так, як інші. Не знижувався до них, не дбав про популярність, але й не визискував їх і де тільки міг, там робив добре. З лісів давав дрова на школи, погорільцям помагав відбудуватися, як хто попав у біду, то витягав його «за вуха», — словом, як на наші відносини, був пан, яких зі свічкою шукати.

Мій герой бачив це і поважав його не за золоту цигарничку, (котра пекла його як дарунок, за котрий не міг віддячитися), а за його вдачу й характер. Та зате гості, — то була його мука! Надуті, пусті, заро-

зумілі. На домашнього учителя, хоч у нього був диплом професора, дивилися, як на якогось офіціанта. Треба було добре вважати, щоб не дати себе на поталу. Не раз приходило до гостріших сутичок на слова, особливо, як розмова повернулася на політичні теми, як ось некультурність українського народу, його нездатність до державного життя, або меншовартість тощо.

У тих словесних герцях особливою хоробрістю визначалися маршалок повіту і канонік із сусіднього містечка.

Як лиш їх повози заїхали перед ґанок, то мій герой знав, що попсують йому цілий вечір. Іноді не виходив, казав, що хворий, або що мусить підготувати лекцію на завтра.

Але годі було все хворувати, не хотів, щоб гадали, що боїться їх і втікає з поля бою.

* * *

Раз було більше гостей. «Дама до товариства» грала на фортеп'яні, молодь гуляла кадрил, мазура, вальця¹. Він не гуляв. Казав, що не вміє. Не хотів. Боявся, щоб панночки не гадали, що роблять йому ласку. Але щось його тягнуло до тої білої залі; з золоченими прикрасами в стилі «ампір» зі старими венецькими зеркалами, що зв'язували вікна з собою. Дивився то на паркет, то в зеркало. Як її блідозелена суконка з китицями рожевих троянд була по тім боці залі, то дивився на залю, як перелітала на другий, то бачив її образ у зеркалах.

Тільки й бачив, що білі стіни, золоті прикраси легеньку зелену суконку і рожеві троянди.

¹Танцювала кадрил, мазурку, вальс.

Весь світ замикав у тому образі, — такий він був гарний...

— Світ?

— Ні, цей образ, — вона... Ви хочете приловити мене на словах, хочете збентежити автора, котрий звіряється перед вами зі свого першого твору.

— Автора чи героя? — спитала, спускаючи очі на долівку, осяяну місячним світлом.

Глянув на неї пронизливо і довго. А по хвилині сказав.

— Дозвольте це питання зоставити без відповіді.

— Хай буде. Оповідайте.

— До чого я їду? Ага. Почув заздрість у серці. Була це новість у нього. Перше не знав того дивного почуття. Біля суконки крутився заєдно якийсь чорний фрак, або офіцерський мундир. Все чийсь очі ховзалися по ній, очі жадібні, розпалені танцем, або мутні й бездушні, котрих уже не розпалить ніщо. Погані очі! Як вони сміють, як їм не соромно обіймати її гарну, свіжу, непорочну стать?

— На те вони й очі, щоб дивилися, — сказала перебиваючи його.

— Так. Але його це боліло, бентежило, доводило до злоти. Пішов до одного з малих бічних покоїв за їдальнею.

«А, пан про-фе-сор!» — привітав його маршалок.

«Міна, як з коміна».

«Виглядаєте нині, як Байрон», — доповів канонік. — «Може, вам до голови приходить їхати на Міс-сультонгі?»

Привітався і хотів дальше йти. Не пустили його.

«Сідайте біля нас. Вип'ємо доброго Рена. Антоні, подайте чарку для пана про-фе-сора!»

Антоні приніс чарку, налив Рена, вклонився і вийшов.

Панове вже таки добре скупалися в Рені. Мали червоні лица і як чоломкалися чарками, то розливали вино.

«Ну, вип'ємо за ваше здоров'я», — казав маршалок.

«І на добрий успіх вашої просвітної місії», — додав канонік.

«Так, так, пане професоре, вам треба таки добре махати, щоб здогонити другі народи. На шляху культури ваш, так званий, український народ, дуже припізнівся....»

«Український народ, — сказав з притиском герой моєї повісти, — український народ, коли й припізнівся, то не з власної вини, а дякуючи своїм сусідам. І те припізнення не відноситься до культури народних мас, цебто до селян, бо вони культурніші від сусідського селянства, а до культури інтелігентних кругів.»

«А хіба ж у вас є інтелігенція? Попи й тих декілька адвокатів, професорів, лікарів, — що це є?» — зневажливо спитав маршалок.

А канонік додав:

«Вам бракує аристократії, купців і промисловців, а нині без них нема народу. Що це за народ — хлоп і поп?»

«Нашу аристократію перетягнули до себе не хто другий, а наші сусіди. Перегляньте тільки панські роди в Польщі і в Росії, а побачите скільки там української крові».

«Пане професоре, — сказав ще гірше червоніючи маршалок, — я вас прошу не обиджати нас. Ми з народом Хмельницького і Гонти не хочемо мати ніяких генеальогічних зв'язків».

«Але на їх землі сидите і живете з праці їх рук та живете не найгірше».

Канонік зробив великі очі.

«Ви це смієте казати нам, ви маєте відвагу так визиваюче відзиватися в шановній хаті одного із загально поважних представників нашої аристократії, — ви попович?!»

«Так, смію. Я — попович. Не соромлюся того. Мій батько кривдою імені свого не заплямив. Але коли вам замало чистого імені, коли у вас ні знання, ні честь не мають ціни, то знайте, що мій рід, хоч без графської корони, старший і достойніший від не одного аристократичного роду.»

«Го, го, го!» — гукнули обидва.

«А так. В архіві міста Львова маємо документи з XV століття, з тих часів, коли про деякі ваші графські роди ще й помину не було».

«Пане!»

«Панове!.. Я скінчив... Шанси нашого диспуту нерівні».

«Як ви це розумієте?»

«Так, що я замало випив. Моє поважання!»

* * *

Встав і вийшов. Прямував до свого покою.

В темнім коридорі хтось приступив до нього, вхопив його руку і притулив до уст.

По довгій, роздвоєній бороді пізнав, що це був старший лакей.

«Лишіть, Антоні, що це вам прийшло до голови?»

«Я не Антоні, я Антін. Я все чув. Дякую, дуже дякую, панові. Добре їм пан сказали. Я все чув.»

Стиснув старого за руку і сказав: